

دانش و پژوهش در روان‌شناسی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)

شماره بیست و یکم و بیست و دوم - پاییز و زمستان ۱۳۸۳

صص ۲۳۷ - ۲۲۷

مقایسه میزان پرخاشگری

بین دانش آموزان ورزشکار رشته‌های منتخب

قاسم رحیمی^۱ - مهدی احمدیان^۲

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مرکز جامع علوم انسانی

چکیده

با توجه به اینکه بحث پرخاشگری ورزشکاران، از موضوعات مهم در حوزه روان‌شناسی ورزش محسوب می‌شود و آثار احتمالی ورزش بر پرخاشگری از دیرباز مورد توجه پژوهشگران بوده است، لذا پژوهشگر در این تحقیق قصد دارد میزان پرخاشگری را در بین دانش آموزان ورزشکار رشته‌های منتخب مورد مقایسه قرار دهد.

جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش آموزان ورزشکار پسر رشته‌های کشتی، تکواندو، فوتبال و بسکتبال شهر بابل هستند که تعداد آنها ۳۰۰ نفر و محدوده سنی آنها ۱۲ تا ۱۵ سال است. از بین دانش آموزان ورزشکار هر یک از این رشته‌های ورزشی ۵۰ نفر به صورت تصادفی ساده به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. روش تحقیق از نوع توصیفی - مقایسه‌ای است که

۱- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان

۲- کارشناس ارشد تربیت بدنی

به صورت میدانی انجام شده است و برای اندازه‌گیری میزان پرخاشگری آزمودنیها، از آزمون پرخاشگری آیزنک استفاده گردید و در مرحله تجزیه و تحلیل یافته‌ها، برای مقایسه پرخاشگری گروههای تحت بررسی از آزمون تحلیل واریانس استفاده شد. نتیجه تحقیق نشان می‌دهد بین میزان پرخاشگری دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های کشتی، تکواندو، فوتبال و بسکتبال تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($P \leq 0/05$).

مقدمه

در عصر حاضر همزمان با پیشرفت فناوری و صنعتی شدن جوامع، حوادث و خطرات ناشی از آن زندگی را بیشتر از گذشته تهدید می‌کند و باعث می‌شود که فشارهای روانی که از مخرب‌ترین نیروهای مؤثر بر انسان و جوامع به‌شمار می‌رود بسیار افزایش یابد و زندگی انسان را دچار مشکل و نابودی سازد.

نوجوانان پرخاشگر معمولاً قدرت مهارت و تسلط بر رفتار خود را ندارند و رسوم و اخلاقیات جامعه‌ای را که در آن زندگی می‌کنند، زیر پا می‌گذارند. در اغلب موارد والدین و مدارس با آنها درگیری پیدا می‌کنند و حرکات آنها به حدی باعث آزار و آسیب اطرافیان می‌شود که به اخراج از مدرسه یا شکایات متعدد والدین و همکلاسی‌ها از آنها منتهی می‌شود. این نوجوانان در مقابل خواسته‌های خود قدرت مقاومت ندارند و می‌خواهند به سرعت آنها را ارضا نمایند. احساس مسئولیت جمعی ندارند و بیشتر از آنکه به فکر دیگران باشند، منافع خود را در نظر می‌گیرند. این گروه از دانش‌آموزان بیشتر از بقیه گروهها در مدرسه مشکل‌ساز هستند و از این نظر که می‌توان گفت در ردیف اول قرار دارند (فرقانی، ۱۳۷۲).

پرخاشگری دوره نوجوانی نه تنها منجر به پرخاشگری در بزرگسالی می‌شود، بلکه پیامدهای منفی دیگری نیز به دنبال دارد. به طوری که نوجوانانی که پرخاشگری زیادی دارند، زمینه ابتلای به بزهکاری، اختلال سلوک، ناسازگاری در مدرسه و اعتیاد در آنها زیاد است (لوچمن و دان، ۱۹۹۳).

با توجه به اینکه بحث پرخاشگری ورزشکاران از موضوعات مهم در حوزه روان‌شناسی ورزش محسوب می‌شود، در همین راستا تحقیقات مختلفی روی آن صورت گرفته که به ذکر برخی از آنها اقدام می‌کنیم.

ترنر و کیلیان (۱۹۷۰) تأثیر تماشای مسابقات ورزشی بر روی سطح پرخاشگری تماشاگران را بررسی کردند. در این تحقیق، پژوهشگران نشان دادند که بعد از تماشای مسابقات ورزشی بسکتبال و فوتبال آمریکایی میزان پرخاشگری تماشاگران افزایش و با تماشای مسابقات کشتی میزان پرخاشگری کاهش می‌یابد.

در پژوهشی که کالن و کالن^۱ (۱۹۷۵) بر روی وضعیت پرخاشگری گروههای ضعیف و قوی انجام دادند، مشخص شد که گروههای ضعیف در ابتدا و انتهای بازی تمایل بیشتری به پرخاشگری دارند در حالی که گروههای قوی در جریان بازی تمایل به پرخاشگری نشان دادند (لونز و ناشن، ۱۹۶۶).

اسچویز و وبر (۱۹۷۹) در رابطه با پرخاشگری از طرفداران تیم فوتبال اشتوتگارت در حین مسابقه و بعد از مسابقه آزمون به عمل آوردند. نتیجه پژوهش آنان نشان داد که پرخاشگری در حین و بعد از مسابقه افزایش داشته است.

دانیلز و تورن تورن در پژوهشی (۱۹۹۰) پرخاشگری کاراته‌کاران را با استفاده از آزمونی به نام پرسشنامه خصومت باس - دورکی^۲ مورد سنجش قرار دادند. آنها دریافتند که میان پرخاشگری و طول آموزش رابطه منفی وجود دارد (جارویس، ترجمه کریمی، ۱۳۸۱).

اسکلتون و همکاران (۱۹۹۱) در تحقیقی نقش درجات کمربند تکواندو را بر سطح پرخاشگری کودکان ۹ تا ۱۱ ساله بررسی کردند. نتایج این تحقیق نشان داد که همراه با رشد و بالا رفتن سطوح رزمی، میزان سطح پرخاشگری کاهش پیدا می‌کند دلیل این امر را در طول مدت تمرینات رزمی (تکواندو) می‌توان یافت.

دیانی (۱۳۷۳) پژوهشی در رابطه با میزان پراکندگی انواع خشونت‌ها در مسابقه‌های سراسری فوتبال جام آزادگان انجام داد و به این نتیجه رسید که در مسابقات فوتبال دسته اول جام آزادگان گروههای مهمان نسبت به گروههای میزبان خشونت و پرخاشگری بیشتری نشان دادند.

میرنصوری (۱۳۷۳) صفات شخصیتی ورزشکاران مرد رشته‌های انفرادی و گروهی را بررسی کرد. نتیجه پژوهش او در مورد پرخاشگری نشان داد که بین صفت

شخصیتی پرخاشگری ورزشکاران مرد رشته‌های انفرادی و گروهی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

باقرزاده (۱۳۷۴) در پژوهشی که تحت عنوان بررسی و مقایسه رفتار پرخاشگرانه بین ورزشکاران رشته‌های رزمی و غیررزمی انجام داد به این نتیجه رسید که تفاوت معنی‌داری بین پرخاشگری ورزشکاران رشته‌های رزمی و غیررزمی وجود ندارد. صاحب‌الزمانی (۱۳۷۴) تأثیر یک برنامه ۳ ماهه کاراته بر روی میزان پرخاشگری نوجوانان دانش‌آموز را مورد مطالعه و بررسی قرار داد و نتیجه گرفت که فعالیت کاراته باعث کاهش پرخاشگری می‌شود.

الله‌قلی‌پور (۱۳۷۷) در پژوهشی با عنوان مقایسه پرخاشگری بین جوانان ورزشکار رشته‌های کاراته، بوکس، بسکتبال، و غیر ورزشکار به این نتیجه رسید که:

۱- بین پرخاشگری ورزشکاران رشته‌های کاراته، بوکس، بسکتبال تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

۲- بین پرخاشگری ورزشکاران و غیر ورزشکاران تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

عدل ضرابی در پژوهشی (۱۳۷۹) میزان پرخاشگری در بانوان ورزشکار رشته‌های رزمی و غیررزمی ۱۸ سال به بالا را بررسی کرد و به این نتیجه رسید که بین میزان پرخاشگری در بانوان ورزشکار رشته‌های رزمی و غیررزمی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

به‌طور خلاصه پژوهش حاضر در پی بررسی این موضوع است که آیا تفاوتی در میزان پرخاشگری دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های منتخب وجود دارد یا نه؟ البته انگیزه انتخاب رشته‌های کشتی، تکواندو، فوتبال و بسکتبال به سبب انفرادی و گروهی و سطوح متفاوتی از برخوردهای بدنی موجود در این رشته‌ها می‌باشد و دلیل دیگر ممکن است ناشی از این موضوع باشد که تمایل و کشش دانش‌آموزان به این رشته‌ها در کانون ورزشی آموزش و پرورش استان مازندران بیشتر است.

اهداف پژوهش

هدف کلی این پژوهش مقایسه میزان پرخاشگری بین دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های کشتی، تکواندو، فوتبال و بسکتبال است.

فرضیه پژوهش

بین میزان پرخاشگری دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های کشتی، تکواندو، فوتبال و بسکتبال تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

روش پژوهش

با توجه به ماهیت موضوع و هدف تحقیق که مقایسه پرخاشگری بین دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های منتخب است، پژوهش از نوعی علی-مقایسه‌ای است که به صورت میدانی انجام می‌شود.

جامعه آماری در این پژوهش کلیه دانش‌آموزان ورزشکار پسر است که در رشته‌های منتخب در سال تحصیلی ۸۱-۸۰ در شهر بابل مشغول به فعالیت در کانونهای ورزشی آموزش و پرورش بودند. تعداد آنها ۳۰۰ نفر و محدوده سنی آنها بین ۱۲ تا ۱۵ سال است. آزمودنیهای این پژوهش از بین دانش‌آموزان ورزشکار پسر رشته‌های منتخب بودند. در این پژوهش چهار گروه از ورزشکاران رشته‌های کشتی، تکواندو، فوتبال و بسکتبال شرکت داشتند و از بین ورزشکاران هر یک از این رشته‌های ورزشی ۵۰ نفر به صورت تصادفی ساده به عنوان حجم نمونه انتخاب و تحت بررسی قرار گرفتند.

ابزار پژوهش

در این پژوهش برای گردآوری اطلاعات از ۲ پرسشنامه استفاده شد.

۱- پرسشنامه خصوصیات جمعیت‌شناختی: این پرسشنامه به بررسی خصوصیات فردی آزمودنیها (سن، رشته ورزشی و مدتی که فرد به‌طور مستمر این ورزش را انجام می‌دهد) است، می‌پردازد.

۲- پرسشنامه پرخاشگری آیزنک: این پرسشنامه را آیزنک در سال ۱۹۶۳ تهیه کرد که شامل ۳۰ سؤال است که ۲۰ سؤال آن پاسخ مثبت و ۱۰ سؤال آن پاسخ منفی دارد. در مقابل هر سؤال سه گزینه وجود دارد. در صورتی که مورد سؤال مطابق با روحیات آزمودنی باشد، می‌تواند علامت «بلی» را مشخص کند و در صورت مطابق نبودن مورد

سؤال با روحيات آزمودنی می‌تواند علامت «خیر» را مشخص کند و درنهایت در صورتی که نظر ممتنع به سؤال دارد، می‌تواند علامت «؟» را مشخص کند. دامنه نمرات بین صفر و ۳۰ است، حداکثر نمره ۳۰ و حداقل نمره ۱۲ می‌باشد. که اخذ نمره ۱۲ یا بالاتر، ملاک پرخاشگری در این نوع تحقیق محسوب می‌شود، البته فردی با نمرات پایین در این معیار آرام و خوش اخلاق است و به ازای هر سؤال مثبتی که جواب «بلی» داشته باشد، یک نمره و به ازای هر سؤال منفی که جواب «خیر» داشته باشد، یک نمره و اگر عکس دو مورد بالا باشد، صفر تعلق می‌گیرد و به ازای هر سؤالی که ممتنع جواب داده باشد «؟» ۱/۲ نمره تعلق می‌گیرد. از نظر میزان اعتبار، پرسشنامه بر روی ۱۰۰ دانش‌آموز دوره راهنمایی در مدارس مختلف اجرا شد و از طریق روش - کودر ریچاردسون - در گروه آزمایش ۸۱٪ و در گروه گواه ۹۱٪ به دست آمد (آیزنک و ویلسون، ترجمه قهرمان، ۱۳۶۹).

روش جمع‌آوری اطلاعات
 به منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز در یکی از جلسات تمرین گروههای ورزشی تکواندو، کشتی، فوتبال و بسکتبال با حضور مستقیم و با هماهنگی و همکاری مربیان ورزش قبل از شروع تمرینات ابتدا درباره پرسشنامه‌ها توضیح داده شد و سپس به صورت تصادفی در بین دانش‌آموزان ورزشکار توزیع شد و پس از آنکه آزمودنیها آنرا تکمیل کردند، جمع‌آوری گردید.

روشهای آماری

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. در بخش آمار توصیفی به بررسی شاخص‌هایی همچون گرایش مرکزی (میانگین، میانه، نما) و اندازه پراکندگی شامل (دامنه تغییرات، واریانس، انحراف معیار) پرداخته شد. در بخش آمار استنباطی برای تحلیل و تفسیر داده‌ها و به آزمایش گذاشتن این فرضیه که تفاوت معنی‌داری بین میزان پرخاشگری دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های منتخب وجود دارد از آزمون F (تحلیل واریانس) استفاده گردید.

نتیجه‌گیری

فرضیه: بین میزان پرخاشگری دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های منتخب تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۱- شاخص‌های آماری مربوط به نمرات پرخاشگری دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های منتخب

شاخص‌های آماری	تعداد	میانگین	انحراف معیار	مد	حداقل	حداکثر	نقاط درصدی	گروه‌های ورزشی	
N	X	SD	MOD	MIN	MAX	%۲۵	%۵۰	%۷۵	
۵۰	۱۲/۲۸	۲/۶۱	۱۳	۷/۵	۲۰	۱۰	۱۲/۵	۱۴	کشتی
۵۰	۱۲/۲۰	۲/۷۲	۱۳	۸/۵	۲۰/۵	۱۰	۱۱/۷۵	۱۳	تکواندو
۵۰	۱۲/۳۹	۳/۴۰	۱۱/۵	۶	۲۰	۹/۸۷	۱۲/۲۵	۱۴/۵	فوتبال
۵۰	۱۲/۸۴	۳/۲۰	۱۰/۵	۶	۱۹/۵	۱۰/۵	۱۳	۱۵	بسکتبال

همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود میانگین و انحراف معیار نمرات پرخاشگری دانش‌آموزان رشته کشتی به ترتیب ۱۲/۲۸ و ۲/۶۱، رشته تکواندو ۱۲/۲۰ و ۲/۷۲، رشته فوتبال ۱۲/۳۹ و ۳/۴۰ و رشته بسکتبال ۱۲/۸۴ و ۳/۲۰ می‌باشد که کمترین میانگین نمره پرخاشگری مربوط به رشته تکواندو و بیشترین میانگین نمره پرخاشگری مربوط به رشته بسکتبال می‌باشد.

جدول ۲- آزمون تحلیل واریانس یکطرفه مربوط به فرضیه

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	P
	SS	df	MS		
بین گروهی	۱۲/۲۵	۳	۴/۰۸	۰/۴۵۳	۰/۷۱۶
درون گروهی	۱۷۶۸/۴۴	۱۹۶	۹/۰۲		
کل	۱۷۸۰/۶۹	۱۹۹			

بر اساس نتایج به دست آمده از جدول ۲ چون F محاسبه شده $۴۵۳/۰$ کمتر از F بحرانی جدول در سطح $(a=۰/۰۵)$ یعنی $۲/۶۰$ است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت بین میزان پرخاشگری دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های منتخب تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

بحث و بررسی یافته‌های تحقیق

اطلاعات به دست آمده از تجزیه و تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که بین میزان پرخاشگری دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های کشتی، تکواندو، فوتبال و بسکتبال تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. به عبارت دیگر گرایش ورزشکاران با رفتار خشونت‌آمیز تنها وابسته به رشته ورزشی نیست. نتیجه حاصل، با نتیجه تحقیق باقرزاده در سال ۱۳۷۴، الله قلی‌پور در سال ۱۳۷۷ و عدل ضرابی در سال ۱۳۷۹ همسو بوده است. با توجه به مبانی نظری و نظریه‌های ارائه شده در زمینه علت بروز پرخاشگری به نظر می‌رسد علت پرخاشگری در میدانهای ورزشی ممکن است آمادگی ذاتی ورزشکار (نظریه‌ی غرایز پرخاشگری) یا یادگیری رفتار پرخاشگرانه (نظریه‌ی یادگیری اجتماعی) باشد. در همین راستا پیروان نظریه‌ی غرایز از جمله فروید و لورنز معتقدند که پرخاشگری بر سابق فطری و زیست‌شناختی گوناگونی که در انسان صورت می‌گیرد، نشان‌دهنده‌ی ذاتی بودن پرخاشگری است.

پیروان نظریه‌ی یادگیری اجتماعی دقیقاً نقطه‌ی مقابل غرایزگراها هستند و ادعا می‌کنند رفتار پرخاشگرانه، رفتاری یاد گرفته شده است. مدافع اصلی این نظریه بندورا می‌باشد طبق این نظریه سرمشق‌گیری، تقویت رفتار پرخاشگرانه منجر به افزایش تمایل افراد به اعمال روشهای خشن می‌گردد. اما در تحقیق حاضر هدف مقایسه‌ی میزان پرخاشگری بین دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های منتخب صرف نظر از علت بروز آن بوده است. به همین دلیل آمادگی‌های قبلی و تمایلات ورزشکاران برای انتخاب رشته ورزشی در بررسیها دخالت داده نشده است. همچنین اطلاعاتی نیز در مورد یادگیری قبلی افراد گردآوری نگردیده است و آنچه از یافته‌های تحقیق و تحقیقات دیگر برمی‌آید بیان‌کننده‌ی این واقعیت است که گرایش ورزشکاران به رفتار خشونت‌آمیز تنها وابسته به رشته ورزشی آنها نیست و عوامل بسیاری در بروز رفتار پرخاشگرانه آنان مؤثر می‌باشد.

از جمله؛ حساسیت مسابقه، نتیجه مسابقه، اختلاف امتیاز، سطح آمادگی جسمانی ورزشکار (البته آمادگی جسمانی مطلوب موجب می‌شود تا افراد ورزیده بتوانند فشارهای جسمانی و محرکهای هیجانی را با شدت پایین‌تر از فعالیت فیزیولوژیک پاسخ دهند) تحریک گروه مهمان از طریق تماشاچیان گروه میزبان، عملکرد داوران، خستگی مفرط، برخوردهای بدنی، موقعیت گروه در جدول مسابقات و...

همچنین برای توضیح میانگین سطح پرخاشگری بیشتر در رشته‌های بسکتبال و فوتبال نسبت به رشته‌های کشتی و تکواندو می‌توان به این موضوع اشاره کرد که احتمالاً ورزشکاران رشته‌های بسکتبال و فوتبال باید حرکات ظریف و دقیقی را با توپ برای گرفتن امتیاز از خود نشان دهند. دلیل دیگر ممکن است ناشی از این موضوع باشد که در این ورزشها افراد، گروه را مسؤول عدم نتیجه‌گیری مطلوب می‌دانند. ولی علت پرخاشگری کمتر در ورزشهای کشتی و تکواندو می‌تواند به دلیل فعالیت جسمانی و رقابت سنگین آنها باشد، که فرصت می‌یابند تا هیجانات سرکوب شده‌ی خویش را رها کرده و نفس پرخاشگری را در درون خود تصفیه و تطهیر کنند. علاوه بر این، در ورزشهای گفته شده فرد خود را مسؤول عدم نتیجه‌گیری مطلوب می‌داند. بنابراین، انتظار می‌رود شرکت در فعالیتهای ورزشی تا حد زیادی باعث تخلیه هیجانات، تعادل روحی - روانی به خصوص کاهش پرخاشگری در ورزشکاران گردد.

پیشنهادها

از آنجایی که پژوهش حاضر در کانون ورزشی آموزش و پرورش انجام گرفته است، لذا برخی از پیشنهادهای پژوهش به مجریان و مسؤولان آموزش و پرورش عبارت‌اند از:

۱- با توجه به اینکه کانونهای ورزشی وابسته به آموزش و پرورش، یکی از مکانهای مناسب برای فعالیتهای ورزشی دانش‌آموزان است، لذا به مسؤولان تعلیم و تربیت پیشنهاد می‌گردد تا دامنه فعالیتهای کانونها را گسترش دهند و نیز با به کار بردن تمهیداتی انگیزه لازم را برای مشارکت ورزشی در دانش‌آموزان پدید آورند.

۲- با توجه به اینکه رفتار خشونت‌آمیز ورزشکاران وابسته به رشته ورزشی نمی‌باشد و عوامل بسیاری می‌تواند در بروز رفتار پرخاشگرانه مؤثر باشد، لذا به مسؤولان تعلیم و

تربیت پیشنهاد می‌گردد که در هنگام مسابقات ورزشی به عملکرد داوران، زمین بازی، تحریک گروه مهمان از طریق تماشاچیان گروه میزبان و... توجه نمایند.

همچنین به پژوهشگران پیشنهاد می‌شود که:

- ۱- تحقیق دیگری مشابه با این تحقیق در رده‌های مختلف سنی دانش‌آموزان ورزشکار انجام گیرد.
- ۲- تحقیقی در مورد مقایسه میزان پرخاشگری بین دانش‌آموزان ورزشکار رشته‌های انفرادی و گروهی در رده‌های مختلف سنی انجام پذیرد.
- ۳- تحقیقی مشابه با دانش‌آموزان ورزشکار سایر رشته‌های ورزشی صورت پذیرد.
- ۴- تحقیقی تحت عنوان تأثیر یک دوره فعالیت ورزشی هوازی بر روی کاهش پرخاشگری انجام شود.
- ۵- تحقیقی مشابه با این تحقیق بر روی دانش‌آموزان ورزشکار دختر انجام گیرد.
- ۶- تحقیقی بر روی همبستگی سطح پرخاشگری با عملکرد ورزشی دانش‌آموزان ورزشکار صورت گیرد.

منابع

- آیزنک، هالن، جی ویلسون، خودشناسی، ترجمه ش. قهرمان، (۱۳۶۹)، چاپ پنجم، انتشارات شب‌اویز.
- الله قلی‌پور، م. (۱۳۷۷)، مقایسه میزان پرخاشگری بین جوانان ورزشکار رشته‌های بسکتبال، کاراته، بوکس و غیر ورزشکار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- باقزاده، ف. (۱۳۷۴)، بررسی مقایسه رفتار پرخاشگرانه بین ورزشکاران رشته‌های رزمی و غیررزمی مدارس راهنمایی پسرانه سنین ۱۴ - ۱۲ سال تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- جارویس، م. روان‌شناسی ورزش مفاهیم و کاربردها، ترجمه ر. کریمی، (۱۳۸۱)، چاپ اول، تهران، انتشارات پیام‌آوران کلک آزاد.
- دیانی، الف. (۱۳۷۳)، میزان پراکنندگی انواع خشونت‌ها در مسابقه‌های سراسری فوتبال جام آزادگان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

صاحب‌الزمانی، م. (۱۳۷۴)، بررسی اثر یک برنامه سه ماهه کاراته بر روی میزان پرخاشگری نوجوانان دانش‌آموزان شهرستان تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

عدل ضرابی، پ. (۱۳۷۹)، مقایسه میزان پرخاشگری در بانوان ورزشکار رشته‌های رزمی و غیررزمی ۱۸ سال به بالا، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

فرقانی رئیس، ش. (۱۳۷۲)، شناخت مشکلات رفتاری در کودکان و نوجوانان، تهران، انتشارات معاونت پرورشی وزارت آموزش و پرورش.

میرنصوری، ر. (۱۳۷۳)، بررسی صفات شخصیتی ورزشکاران مرد رشته‌های انفرادی و گروهی و مقایسه آنان با یکدیگر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

LEUNES, A & NATION, J. (1996). *Aggression and Violence in Sport*. [http://WWW.Kidsfirst Soccer. Com/Violens/ htm](http://WWW.Kidsfirst Soccer.Com/Violens/ htm). PP: 246-297.

LUCHMAN, JOHN. E. DUNN, SUASANNE. E (1993). *An Intervention any Consultion Model from a Social Cognitive Perspective, a Description of the anger Coping Program School Psychology Reviw*e. Volume 22 Number 3, PP.458-471.

SCHUIZ, J. WEBER, R. (1979). *Beding Ungen Aggressive Handi Ungen von Fashball Zuschauern, (Condition of Aggressive Actoin in Soccer Spectators)*. Sport Wissens chaft.

SKELTON, L. DENNIS MICHAEL, A. (1991). *Aggressive Bhavior as a Function of Taekwonso Rnking*. Percptual and Motor Skills, Vol, 72, PP: 176-182.

TURNER, R. H. KILLIAN. L. M. (1970). *Collective Bhavior*. Englewood cliffs. nj: Prentice-hall.

وصول: ۸۲/۲/۲۵

پذیرش: ۸۳/۴/۳